

Vattenriket och litteraturen

Helge å i Kristianstad, nedströms, Utemuseum Kanalhuset
Foto: S-E. Magnusson, Ekomuseum Kristianstads Vattenrike

Vattenriket har satt spår i litteraturen i författarskap med anknytning till Kristianstad. I denna broschyr vill vi uppmärksamma just den sidan av innehållet i följande böcker. Denna översikt har inga krav på att vara fullständig, den vill bara ge några konkreta exempel ur litteraturen.

FREDRIK BÖÖK

I Fredriks Bööks författarskap är vattenriket viktigt. I romanen **Storskolan** (1940) fokuserar han den gröna uddens geografiska position: "Ån kom uppifrån, från Göingens skogsbygder och Småland, och där det svartbruna, men likväl klara vattnet strömmade in i staden kanaler, där låg Gröna Udden och blickade ut över strömfåran, över den grunda sjön, som öppnade sig ett stycke mot norr med sina vassdungar och sävholmar; mittemot bredde sig i väster de sankta strandängarna, som svämmades över vår och höst, men där röda och svartvita kor betade om sommaren och ibland plumsade i, så vattnet stänkte kring bogen på dem."

I Bööks **Historier från Helgeån och hembygden** (1951) skriver författaren redan på första sidan att en pojke som växte upp i staden präglades av tre stora bildningsfaktorer: Hemmet, Skolan och Helgeån:

"När skolan gav oss fria, skyddade vi ner till ån, som var den trogne lekkamraten. Den var mer än det: den var poesin och äventyret. För mig står den som ett levande väsen, som jag skyller tack i jämnbredd med de andra goda makter, som skyddade och fostrade min barndom."

Även för Böök var islekarna viktiga, eftersom de krävde mod. De var brottsliga nöjen och det händer att han som vuxen i drömmen upplever dem på nytt: "den hisnande känslan, att isen stiger framför ledet av dunnande gossar som en vall, och det gäller att undan för undan komma upp på kammen, ty där bakom kan isen brista när som helst."

Att springa på isstycken var det mest virtuosa av alla konststycken.

CARL FRIES

Carl Fries har i **Den svenska södern** (1963) ett avsnitt med rubriken *Kring Hammarsjön*, som rymmer fina beskrivningar av Helgeån, inte minst av fågellivet: "Sävsångaren var redan flitig med sitt enkla positiv, likaså rörsångare. Storspoven visslade på avstånd, över gränlandet mellan bygd och sjö. Skrattmåsar jagade dagsländor. En lärkfalk seglade ut. Kanske var det sländorna som lockade honom, kanske tordyvlarna." Fries lovprisar landskapet:

"Det är en storhet över detta vattenrike som låter frihet spela i själen. Man tänker på ödevidder i norr, gräsiga myrar, videland med ingen annan gräns än en blå fjällkontur. Men detta är Sydsverige, en flack, milsvid dalbotten i ängens och madens, vassens och sävens frodiga grönskefärger."

OLLE HAMMARLUND

Olle Hammarlund har också fångat vattenrikets rikedom, vars mysterier han invigdes i som barn. Fadern företog flodfärder med familjen längs ån. Dessa upptäcktsfärder har han berättat om i en essä, *Flodfärden*, som ingår i essäsamlingen **Röster i vinden** (1973). Två andra essäer i boken, *Vattenvärlden* och *Floden*, vittnar också om äventyren och skönheten i denna miljö.

I romanen **Onkel Enoks hus** (1975) skriver han om kärleken till flodlandskapet:

"Floden glimmade därnere, bra igenvuxen på sina ställen av vass och säv, men man kunde i kikaren följa dess lopp. Jag älskade detta landskap sedan mina pojkar: Våldiga vidder av våtängar och molnspeglande vatten, ett fladder av fågel, rymden av ljus, solnedgångar som brann, floden som flöt."

GUSTAF HELLSTRÖM

I Gustaf Hellströms **Dagdrömmar** (1953), som är en första del av en självbiografisk serie som författaren skrev efter den första långvariga utlandsvistelsen, vill författaren tränga djupare in i sin uppväxtmiljö, där vattenriket utgjorde en viktig del.

Kristianstadspojken Stellan Petréus, berättelsens huvudperson, är i konflikt med sin omgivning. Han strider för att hävda sig själv och sin egenart. Hellström skildrar pubertetens kriser - politiken och religionen ställer frågor, erotikerna pockar på etc. Då blir de farliga islekarna på ån, där ungdomarna skall visa hur modiga de är, en utmaning. Men dessa äventyr har också skördat liv. Rektorn vid den skola där Stefan Petréus är elev ser sig nödsakad att ta till orda och förmana sina elever:

"I natt har åns strömfåra lagt sig. Jag behöver ej påpeka, hur många gosseliv den redan krävt och jag förbjuder härmed skolans lärlingar att försöka det farliga vågspelet att gå över ån, innan jag från katedern gett tillåtelse därtill. Ett sådant försök kommer att av mig personligen bestraffas med kroppsliga åga inför den felandes klasskamrater. Och med klassmörj följer som bekant nedsatt sedebetyg."

Gustaf Hellström

ALBERT HENNING

I kristianstadpoeten Albert Hennings diktning är Helgeån ett betydligt stillsam-
mare tillhåll. Han fångar istället Helgeåns skimrande ljusspel över vattenytan,
särskilt fontänernas spel är viktiga. Henning målar en tavla med orden, med
ljuset som styrmedel. Som i dikten *Hembygdens landskap*, i diktsamlingen
Meditationer (1919), vars första strof lyder:

*"Stilla, stilla ligger ån och speglar
sommarmolnet, som där uppe seglar,
holmens björkar, snabba svalors färd
över fårans skimmergröna värld"*

Helgeån blev för Henning en plats där han kunde fånga dygnets, årstidernas
och väderlekens skiftande stämningar. Diktsamlingen **Speglingar** (1915)
rymmer tolv dikter under rubriken *Ån*. Här ur dikten *Efter regnet*:

*"Nu faller regnet ej mera.
Kvällen blir stilla och grå,
och svalorna börja, allt flera,
sin flykt över speglande å."*

*Och lindarna, tyngda av väta,
stå där i grönskande led
med droppar, som, fallande, mätta
den tystnade aftonens fred."*

I **Från det levande Skåne** (1948), i ett kapitel med rubriken *Landsändan
alltför långt norr om landsvägen*, har Albert Henning fått i uppdrag att skildra
trakterna kring Kristianstad. Hans essä behandlar också vattenriket. Han skriver
om ljusets magi, och beklagar att det ljusets och den enslighetens poesi som
vilar över traktens slätt- och sumplandskap inte har lockat konstnärerna. Men
för den som växt upp här besitter miljön en oemotståndlig och trolsk kraft,
menar han. Hennings bidrag i **Från det levande Skåne** är en kärleksförkla-
ring till en bygd.

* BIRGITTA TROTZIG

Birgitta Trotzigs **De utsatta** (1957) handlar om 1600-talets sista årtionden. I denna legend får vi en mycket suggestiv beskrivning av staden – Kristianstad:

"Runtomkring staden Christianstad var vatten: vidsträckta grunda sjöar och träsk, och den höga rymden ekade av fågelrop, fågelklagan. Men om vintern när flyttfåglarna dragit sin kos rådde där en stor tystnad; och solnedgångarna brann höga och ödsliga i sin ensamhet – särskilt om vintern var det så att i solnedgången simmade staden på sin ö i de översvämmade träskmarkerna mitt i ett hav av eld som sträckte sig mot horisonten, eld var i skyn, eld speglades i de väldiga vattenytorna.

Men mitt i landskapet av vatten, där dag och natt välvde sig kring varandra i sin tystnad låg staden och var full av människor – ett myller av soldater (fastän aldrig nog för att hålla de vida befästningsverken tillräckligt under bevakning) och mycket mindre vanliga människor: det var en smutsig, fattig, förvirrad stad."

Även i Birgitta Trotzigs **Berättelser** (1977), i berättelsen *Skämtet*, finns vattenriket med. Hon beskriver staden som "genomdragen av och omgiven av vattenvägar som förde långt bort – från kanalerna till ån till sjöarna de väldiga vass-vattenrikerna runtomkring". Det var "nästan så att rothärvorna från träden vid de djupt igenvuxna kanalerna stack upp i gatorna, det raka genomträngdes av dyhål, vattendoffer, mörkt och grönt kaos, överallt andades och viskade löv, överallt hängde i sommarskymningen vid lövmassornas honungsandedräkt de darrande dunkla svärmarfjärilarna, med sina dolda färger sedda av bara Gud."

I Birgitta Trotzigs roman **Dykungens dotter** (1985) bryter en ung kvinna upp från Österlen och vandrar in till Kristianstad. Hon går ett mycket hårt liv till mötes. Som läsare tvingas man ner i en gyttja ur vilken liv uppstår. Landskapet smälter in i berättelsen, träskmarkerna tycks leva ett förlängt liv under de stenlagda gatorna.

Dykungens saga heter ju en av HC Andersens sagor och den är mycket betydelsefull för berättelsen. I sagan drar dykungen, som bor i träsket, ner en prinsessa till sig i dyn. I **Dykungens dotter** motsvaras dykungen och prinsessan av en mörk förbrytare och en fiskardotter. En avgörande skillnad mellan Trotzigs roman och HC Andersens saga är att romanen inte slutar i försoningens tecken.

EVA WALDEMARSSON

Eva Waldemarssons skildrar i **Kungens stad** (1969) hur den nya staden på Allön 1614 kommer till, ett arrangemang som tvingar invånarna i Vä och Åhus att flytta till den nya staden. Det är den danske kungen, Christian IV, som vill att staden skall ligga där.

Allön låg mitt i Helgeå - som då var en sjö - en ö täckt av träsk och gungfly, där dimmor svepte fram och vassen vajade av och an. Hon skriver om hur människorna tvivlar på att en stad verkligen kan byggas på denna plats. Hon är djupt fascinerad av den ö- och vattenvärld som ligger runt den framtida staden. Allön, skriver hon,

"hade legat där sen tidernas morgon likadan som den dag som i dag var. Sällan eller aldrig hade en mänska satt sin fot på den. Dimmor höjde och sänkte sig över den, gräset vajade, fåglar häckade där. Enslig var den som det ensligaste av allt. Bara gungfly och träsk. Kärrväxter och fattiga alar. Vassen vajade i djup beklämning, änder snattrade, dimmor steg och sjönk som andeväsen."

LITTERATURFÖRTECKNING:

Böök, Fredrik: Storskolan, 1940, Historier från Helgeån och hembygden, 1951

Fries, Carl: Den svenska södern, 1963

Hammarlund, Olle: Röster i vinden, 1973, Onkel Enoks hus, 1975

Hellström, Gustaf: Dagdrömmar, 1921

Henning, Albert: Speglingar, 1915, Meditationer, 1919, Från det levande Skåne: Red. Harald Schiller, 1948, Landsändan alltför långt norr om landsvägen

Trotzig, Birgitta: De utsatta, 1957, Berättelser, 1977, Dykungens dotter, 1985

Waldemarsson, Eva: Kungens stad, 1969

**KUL
TUR
KRISTIANSTAD**